

Станіслав Лем

Як Мікромил і Гігаціян таке вчинили, що туманності порозбігалися

Станіслав Лем

Кіберіада

Київ, Дніпро, 1990

(с) Український переклад, М. Гандзіц, 1990. Перекладено за виданням: Stanislaw Lem, Cyberiada, Krakow, 1972.

За вченням астрономів усе, що є в світі — Туманності, Галактики, Зірки — без упину розбігається на всі боки, і внаслідок цього уже мільярди років Всесвіт що далі, то більшає і більшає.

Багатьох дуже дивує таке безупинне розбігання, і вони, подумки зазираючи у давні часи, доходять висновку, що дуже, дуже давно весь космос був згромаджений в одному місці, як зоряна краплинка, і з незрозумілих причин стався її вибух, що й досі триває.

А коли вони розмірковують про це, їх охоплює цікавість, а що ж було до того, і вони не здатні розгадати цієї загадки. А було ось як.

За часів тодішнього Всесвіту жило двоє конструкторів, незрівнянних майстрів у царині космогонії, отож не було такої речі, якої б вони не могли скласти. Але для того, щоб збудувати якусь річ, спершу треба

мати її план, а план треба придумати, бо звідки ж його візьмеш? Отож обидва ті конструктори, Мікромил і Гігаціян, увесь час тільки тим голови собі й сушили, в який би це спосіб дізнатися, що іще можна було б сконструювати, крім тих дивовиж, що спадають їм на думку.

— Я можу змайструвати геть усе, що тільки мені спаде на думку,— мовив Мікромил.— Але ж не все спадає. Мене, як і тебе, це дуже обмежує — адже ми не можемо вигадати геть усього, що надається до вимислу, і може ж так статися, що якась зовсім інша річ, ніж та, яку ми вимислили і яку робимо, була б більш гідною виконання! Що ти на це скажеш?

— Звісно, ти маєш рацію,— відповів Гігаціян.— Але яку ти бачиш на це раду?

— Все, що ми творимо, ми творимо з матерії,— мовив Мікромил,— і в ній таки закладені усі можливості: якщо ми задумаємо збудувати дім, то й збудуємо дім, якщо кришталевий палац, то й створимо палац, якщо ж задумаємо мислячу зірочку, чи то вогняний розум — і її зможемо сконструювати. Матерія має більше можливостей, ніж наші голови; в такому разі слід було б умонтувати матерії вуста, щоб вона сама нам повідала, що таке можна з неї створити, що нам би й на думку не спало!

— Вуста, певна річ, не завадили б,— погодився Гігаціян.— Але їх не досить, бо ж вони формулюють те, що закладено в розумі. Отже, треба не тільки вмонтувати матерії вуста, а й збудити в ній розум, а тоді вона вже напевне всі свої таємниці відкриє.

— Добре кажеш,— мовив Мікромил.— Діло варте того, щоб поморочитись. Я розумію так: оскільки все, що існує, є енергією, то з неї й треба зробити розум, починаючи від найменшого, тобто від кванта; треба ув'язнити квантове мислення у збудованій з найменших атомів кліточці, і нам як атомний інженерам слід розпочати це діло, прагнучи досягти щонайменших форм. От коли я зможу всипати собі до кишені сто

мільйонів геніїв, і вони в ній легко помістяться — мети буде досягнуто: ці генії розмножаться, і тоді перша-ліпша жменька мислячого піску, наче зібрання незліченної ради, повідає тобі, що і як робити!

— Ні, ні, не так,— заперечив Гігаціян.— Не так треба зробити, а навпаки, бо все, що є в світі, то маса. З усієї маси Всесвіту треба збудувати єдиний, завбільшки такий, як іще ніколи не було, мозок, повний різних думок; і от коли я запитаю його про щось, він відкриє мені всі таємниці творення — тільки він і ніхто інший. Твій геніальний порошок — дивовижа неефективна, бо якщо кожна мисляча зернинка говоритиме щось своє, ти потонеш у тому потоці знань, а своїх не збагатиш!

Отак, слово по слову, дійшло між обома конструкторами до сварки, і вже й мови не було про те, аби їм можна було виконати завдання разом. Отож вони розійшлися, кепкуючи один з одного, і кожен узявся до справи по-своєму. Мікромил заходився ловити кванти, запроваджував їх до атомних кліточок, а що наймісткішими були кристали, то він надав здатності до мислення діамантам, халцедонам, рубінам — з рубінами те йому найліпше виходило, і він ув'язнив у них стільки кмітливої енергії, що аж іскри сипалися. Мав він також чимало й іншого саомислячого мінерального дріб'язку, приміром, смарагдів, блакитно тямущих, і топазів, жовтаво кмітливих, проте червоний розум рубінів був йому найбільше до вподоби. Отак і трудився собі Мікромил в гурті писклявих малюків, а Гігаціян тим часом витрачав свій час на гігантів; збирав він собі сонця й цілі галактики, розтоплював їх, змішував, злютовував, складав, і, аж упрівши на роботі, створив космолюда, такого завбільшки, що крім нього нічого вже майже й не було, тільки якась одна шпарина, а в ній — Мікромил зі своїми коштовностями.

Коли кожен із них закінчив своє діло, то йшлося вже не про те, хто з них дізнається від свого витвору більше таємниць, а лише про те, хто з них мав слухність і придумав краще. І викликали вони один одного на змагання. Гігаціян чекав Мікромила коло свого космолюда, що простягся вздовж, угору і вшир на сотні світлових віків; тулуб у нього був із темних зоряних хмар, віддих із сонячних муравлиськ, ноги й руки — зі зчеплених

гравітацією галактик, голова — з сотні трильйонів залізних планет, а на голові мав він кошлату протуберанцеву шапку з сонячної вовни. Коли Гігаціян налаштовував свого космолюда, та змушений був літати від його вуха до вуст, і кожна така подорож тривала шість місяців. Тим часом Мікромил прибув на поле бою сам-один, з порожніми руками,— в кишеньці мав малесенький рубін, якого збирався протиставити велетню. Побачивши таке, Гігаціян розреготався.

— І що ж скаже та крихітка? — запитав він.— Хіба можна порівняти її знання з тією безоднею галактичних думок, роздумів туманностей, коли одні сонця переказують іншим сонцям свої думки, а потужна гравітація зміцнює їх, спалахи зірок надають блиску ідеям, а міжпланетна пільма сповнює роздуми?

— Замість вихваляти своє та гнути кирпу, краще берись до діла,— відповів йому на те Мікромил.— Або, знаєш що? Нащо нам ставити запитання нашим витворам? Нехай вони самі позмагаються в диспуті! Нехай мій мікроскопічний геній стане на герць із твоїм зірколюдом у цьому турнірі, в якому мудрість править за щит, а за меч — метка думка!

— Нехай буде так,— погодився Гігаціян. І вони відійшли від своїх витворів, залишивши їх на площі самих. Покружляв, покружляв червоний рубін у темряві над океанами порожнечі, в яких плавали гори зірок, над тілом осяйним, неозорим, і запищав;

— Гей ти, одоробло, вогняна прірва, переростку отакенний, ти здатний взагалі хоча б про щось подумати?!

Десь через рік дійшли ці слова до велетневої свідомості, в якій почали обертатися небесні склепіння, з'єднані доцільною гармонією; і тоді здивувався велетень зухвалим словам і захотів побачити, хто ж це сміє отак до нього звертатися.

Тож почав він повертати голову в той бік, з якого почув запитання, і, поки він повертався, минуло два роки. Поглянув він своїми ясними очима-галактиками в морок, і нічого там не побачив, бо рубіна давно вже там не було, а він попискував тепер у нього за спиною:

— Ну й маруда ж ти, мій зорянохмарний, сонцеволосий, ну й ледащо не гідне нінащо! Замість головою, сонцями звихреною, крутити, скажи-но краще, скільки буде два плюс два. Тоді, мабуть, у твоїй макітрі згорить і згасне від старості половина блакитних гігантів!

Дуже розгнівали космолюда ті безсоромні глузи, і почав він, як тільки міг швидко, обертатися, бо ж гукали його десь з-поза спини. А що обертався він чимраз жвавіше, то навколо осі його тіла нуртували чумацькі шляхи, а доти прямі галактики рук скрутилися з розгону в спіралі, й закружляли зоряні хмари, обертаючись на кулясті громаддя, і всі сонця й планети від того поспіху крутнулися в ньому, як запущена дзига; та поки він на супротивника зиркне баньками, той уже глузує з нього з другого боку.

Мчав сміливий кришталик щораз швидше й швидше, а космолюд так само все кружляв і кружляв за ним, але ніяк не міг його наздогнати, хоча й крутився вже, як дзига, і набрав він аж таких обертів, з такою страшною швидкістю почав кружляти, що розчахнулися гравітаційні пута, луснули напнуті до останнього шви тяжіння, що їх наклав Гігаціян, тріснули шви електричного притягання, і космолюд, наче перенапружена центрифуга, враз розірвався і розлетівся на всі боки, крутячи спіральними факелами-галактиками, сіючи сузір'я, і так, розпорскане цією відцентровою силою, почалося розбігання туманностей. Мікромил казав потім, що перемога на його боці, бо Гігаціянів космолюд розлетівся перш ніж спромігся "бе" чи "ме" сказати; а Гігаціян наголошував на тому, що метою змагання було зміряти не з'єднувальну силу, а розум, тобто котрий із їхніх витворів розумніший, а не котрий із них краще купи тримається. І, оскільки оте тримання купи не мало нічого спільного з предметом суперечки, то Мікромил підступно й безславно обдурив його.

Відтоді їхня суперечка ще більш розпалилась. Мікромил шукає свого рубіна, який занесло десь під час катастрофи, та знайти його не може, бо коли гляне й побачить червоне світло, то враз туди біжить, аж то всього-навсього червоніє світло галактик, які втікають від клопоту, тож він шукає знову, та все марно. А Гігаціян силкується гравітаціями-шнурами, променями-нитками, уживаючи замість голок найтвердіше випромінювання, зшити тріснутий тулуб свого космолюда. Але тільки-но він що зшиє, то воно зразу ж і рветься, бо, власне, така страхітлива сила раз початого розбігання галактик; і жоден з них не спромігся дізнатися від матерії її таємниць, хоч і розуму її навчили, і уста вправили, але потім дійшло до цієї вирішальної розмови, і сталося лихо, яке нерозумні через свою необізнаність називають сотворінням світу.

А насправді, то просто через Мікромілового рубінчика луснув і розлетівся на дрібні шматочки Гігаціянів космолюд, і то на такі дрібні крихти, що й досі летять на всі боки. А хто цьому не вірить, нехай попитає вчених, хіба неправда, ніби все, що тільки є в Космосі, без упину, як дзига, обертається круг своєї осі; а з оцього запаморочливого обертання все, власне, й почалося.